

IX. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

7-10 HAZİRAN 2022 - NIĞDE

TYPKI ӘЛЕМИ
TÜRK DÜNYASI
TYPK ДҮЙНӨСҮ
TURK DUNYOSI

TUDAS 2022

BİLDİRİLER KİTABI CİLT - I

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Ekim 2022

ISBN: 978-605-196-866-7
Yayıncı Sertifika No:52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

Editörler

KORAŞ Hikmet | SÖNMEZ Mesut | AKMAN Kevser
IX. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU
(7-10 HAZİRAN 2022, NIĞDE)
BİLDİRİLER KİTABI
CİLT I

Yayına Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahihiata Mah. | Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1 | Çatalçeşme Sk. No:42/2
Meram/**Konya** | Cağaloğlu/**İstanbul**
(0332) 353 62 65 - 66 | (0212) 514 82 93

www.cizgikitavevi.com

📞 / cizgikitavevi

BİLDİRİLER KİTABI

CİLT I

IX. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

(7 – 10 Haziran 2022 Niğde)

IX. BEYNƏLXALQ TÜRK DÜNYASI ARAŞDIRMALARI SİMPOZİUMU

(7 - 10 İyun 2022 Niğde)

IX. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ ӘЛЕМІ ЗЕРТТЕУЛЕРІ СИМПОЗИУМЫ

(7 – 10 Маусым 2022 Нийде)

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ
Arş. Gör. Mesut SÖNMEZ
Arş. Gör. Kevser AKMAN

2022 NİĞDE

NİKOLAY YAKUTSKAY'IN CÜZZAM VE AŞK İSİMLİ ROMANINDA YER ALAN ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doğan ÇOLAK*

Özet: İnsanoğlunun tecrübeleri neticesinde oluşan atasözleri, kültürün taşınmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan önemli bir sözlü kültür ürünüdür. Atasözleri, geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan Türk topluluklarının ortak bilgi birikiminin ve kültürel unsurlarının birlikteliğini ve dolayısıyla düşünce ortaklığını göstermesi bakımından Türklük bilimi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu geniş coğrafyaya yayılan Türk topluluklarından biri olan Sahalar, çağdaş edebiyat türlerinde oldukça nitelikli eserlere sahiptir. Söz konusu nitelikli eserleri meydana getiren yazarlardan Nikolay Yakutskay, bu alanda ön plana çıkan isimlerden biridir. Onun, ömrünün son yıllarında kaleme aldığı *Cüzzam ve Aşk* adlı romanı, Sahalar tarafından sevilmiş, beyaz perdeye dahi aktarılmıştır. Gerçek bir aşk hikâyesine ve tarihî olaylara dayanan konusu ve yazarın etkileyici üslubuyla birlikte çağdaş Saha edebiyatının kült eserlerinden biri olmuştur. Bu çalışmada, Nikolay Yakutskay'ın *Cüzzam ve Aşk* isimli romanında yer alan atasözleri, konuları bakımından sınıflandırılarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sınıflandırma, “Sosyal Gerçeklik” ve “İnsanın Çeşitli Özellikleri ile İlgili Atasözleri” ana başlıkları altında yapılmıştır. Bu ana başlıklar da kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Elde edilen bulgular sonuç bölümünde sunulmuştur.

Anahatar kelimeler: *Saha Türkleri, atasözü, sözlü kültür, Nikolay Yakutskay, Cüzzam ve Aşk.*

An Evaluation On Proverbs Mentioned In Nikolay Yakutskay's Novel, Leprosy And Love

Abstact: Formed as a result of human experience, proverbs are important products of oral culture ensuring the continuity of culture and its transfer to future generations. Proverbs are of great importance in terms of Turcology as they show the unity of the common knowledge and cultural elements of the Turkish nation spread over a wide geography, and therefore the commonality of thought. As one of the Turkish groups spread over this wide geography, Sakhas have highly qualified works in contemporary

* Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-Doğu Anabilim Dalı, dcolak@nevsehir.edu.tr, dogan_colak@hotmail.com

literary genres. Nikolay Yakutskay, one of the writers who created these qualified works, is one of the prominent names in this field. His novel *Leprosy and Love*, which he wrote in the last years of his life, was loved by Sakhas and was even adapted to the screen. With its subject based on a true love story and historical events, and the author's impressive style, it has become one of the cult works of contemporary Sakha literature. In this study, the proverbs mentioned in Nikolay Yakutskay's novel *Leprosy and Love* were classified and evaluated in terms of their subjects. The classification was made under the main headings of "Social Reality" and "Proverbs Related to Various Characteristics of Human Beings". These main headings were also divided into various subheadings within themselves. The results acquired were presented in the conclusion section.

Key words: *Sakha Turks, proverb, oral culture, Nikolay Yakutskay, Leprosy and Love.*

Giriş

Atasözleri, bir dilin söz varlığının önemli unsurlarından olup toplumların hayata karşı takındıkları tavrın, verdikleri mücadelenin tanığıdır (Yılmaz, 2015: 4). Onlar, bir milletin yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini, tarihsel birikimini, kısaca bütün kültürel öğelerini bir arada bulundurlar (Akkuş, 2020: 7). Bu bakımdan en önemli özelliği millî oluşudur. Dolayısıyla "her milletin atasözleri, kendi varlıklarının ve benliklerinin aynasıdır. Atasözlerinde bir milletin düşünceleri, yaşayışları, inanışları, gelenek ve görenekleri görülür. Atasözleri, milletlerin zekâlarındaki keskinliğin, hayallerindeki genişliğin, duygularındaki inceliğin de en tipik örnekleridir. Bu sözler, kuvvetli felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, zarif alaylarla, şiddetli taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü kendi milletinin damgasını taşır" (Aksoy, 1962: 137).

Türkiye Türkçesindeki *atasözü* terimine karşılık olarak Türk dünyasında çeşitli ifadeler kullanılmaktadır: Azerbaycan, Afganistan, İran, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türkler *atalar sözü* veya *eskiler sözü*, Türkmenler *atalar sözi* ve *nakıl*, Gagavuzlar *atalar sözü*, *eskiler sözü* veya *atasözü*, Başkurtlar *mākāl*, *äytim* veya *atalar hüzi*, Kazan Tatarlarının *mekal*, Kazaklar *makal*, *mätel* veya *nakıl*, Kırgızlar *makal-lakap*, Karakalpaklar ve Kırım Tatarları arasındaysa *makal*, Özbekler *mākāl*, Uygurlar *makal*, Tuvalar *üleger domaktar* ve *çeçen söster*, Hakaslar *söspek*, Çuvaşlar ise *samah* terimlerini kullanmaktadırlar (KTLS, 1991: 32-33; Çobanoğlu, 2004: 3).

Saha Türkçesinde *atasözü* terimine karşılık olarak *ös xohoon* terimini kullanılır. *Ös* “söz söyleyiş, haber, hikâye, fikir” anlamlarına gelmektedir (Pekarskiy, 1959: 1972). “*Xohoon* kelimesinin ise Saha Türkçesinde kökü unutulsa bile, Genel Türkçe *koş-* fiili ve *koşuk* ismiyle alakalıdır ve ‘münasip tabir, seci, aliterasyon, güzel beyan, sözün esas mânâsı, halk arasında dolaşan ve muayyen kalıba dökülmüş kısa söz, nükteli ve dokunaklı söz’ gibi anlamları ihtiva etmektedir” (Kirişçioğlu, 2007: 7). Antanov, *xohoon* kelimesinin ilk hecesindeki *xo-/ko-*’nun diğer birçok Türk lehçesinde de yer alan *koş-* “şiiir, şarkı söylemek, yazmak” kelimesiyle ilişkili olduğunu belirtip Saha Türkçesindeki *kohuy-* “şiiir, şarkı söylemek” fiilini buna delil olarak verir (Antonov, 1982: 29).

Zengin bir sözlü kültüre sahip olan Sahaların çağdaş edebiyatı da oldukça gelişmiştir. Şiiir, roman ve hikâye türünde hacimli bir külliyat meydana getirmiş onlarca yazara sahiptirler. Nikolay Yakutskay, bu yazarlar arasında öne çıkan isimlerden biridir. Bu çalışmada, onun *Cüzzam ve Aşk¹* (*Arañ uonna Taptal*) adıyla aktarılarak tarafımızdan Türk edebiyatına kazandırılan romanında yer alan atasözleri konuları bakımından ele alınmıştır.

1. İnceleme

Atasözleri bir genel kural, bir düstur özelliği taşır. Bu kural ve düsturlar belli başlı kavram bölükleri içinde bulunur (Aksoy, 1988: 17). Bu bakımdan atasözlerinin konuları sınıflandırılabilir. Aksoy, atasözlerini konuları bakımından altı grupta toplamıştır:

1. Sosyal olaylar ile ilgili olanlar
2. Doğa olayları ile ilgili olanlar
3. Toplumsal olaylar ile ilgili olanlar
4. Ahlâk dersi ve öğüt verenler
5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler

bildirenler

6. Töre ve gelenekleri bildirenler (Aksoy, 1988: 17-18).

Aksoy’un bu tasnifinin haricinde çeşitli sınıflandırmalar olmakla birlikte genel yapı pek değişmemektedir. Atasözü konulu çalışmalardaki tematik sınıflandırmalar, araştırmacıların ele aldıkları

¹ Nikolay Yakutskay (2022), *Cüzzam ve Aşk*, Çev.: Doğan Çolak, Ankara, Bengü Yayınları.

atasözlerinin içeriğine göre farklılık arz etmektedir¹. Bu çalışmada atasözleri, “Sosyal Gerçeklik” ve “İnsanın Çeşitli Özellikleri ile İlgili Atasözleri” ana başlıkları altında ele alınmıştır. Bu ana başlıklar da kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Sınıflandırmaya tabi atasözleri, metinde yer aldığı bağlamdaki anlamından hareketle konularına ayrılmıştır.

Nikolay Yakutskay’ın *Cüzzam ve Aşk* isimli romanında tespit edilen atasözleri şu şekildedir:

1.1. Sosyal Gerçeklik

Bu başlık altına, insan iradesi dışında kendiliğinden var olan veya var olma özelliğine sahip durumları ifade eden atasözleri alınmıştır.

1.1.1. Hakikat

▪ *Bürgehi xalaabıska sataan kisteebekkin* “Mızrağı kesede (cüzdanda) gizleyemezsin.”

Metinde iki yerde geçmektedir. Saha Türkçesiyle ilgili sözlüklerde yukarıdaki şekilde yer almamaktadır. En yakın anlam ve yapıda *möhöök ihiger bürges bappat* “çuval içine mızrak sığmaz” yer almaktadır (Popov, 2006: 77). Bu hâliyle ve anlamıyla Türkçedeki karşılığıyla birebir aynıdır: Mızrak çuvala sığmaz. Yukarıdakilerin yanı sıra aynı anlamda farklı bir kayıt söz konusudur: *Çaraas ihiger bürges bappat* “kavuk kese içine biz sığmaz (çuvalda biz saklanılamaz)” (Popova, 2012: 39; Kirişcioğlu, 2007: 100). Bu atasözü, gerçeklerin gizlenemeyeceğini ifade eder. Metinde iki yerde kullanılmıştır:

Birbirlerine duydukları aşklarını insanlardan gizleseler de “Mızrağı kesede gizleyemezsin.” dedikleri gibi onların aşkı ilk önce Muhtar Kıççık Müterey’in işçilerinin dikkatini çekti, genç kızlar şüphelenmiş ve onu kıskanmışlardı (s. 44).

— ... *Komiser Bey öğrendi... Beni mahkemeye verebilir, dedi.*

— *Öyle mi, dedi. Böyle durumlar için söylüyorlar ya “Mızrağı kesede gizleyemezsin.” diye (s. 219).*

¹ Bu konuda yapılmış örnek çalışmalar için bkz. Gül, 2003; Doğan, 2000; Kirişcioğlu, 2007 vb.

1.1.2. Hata Yapabilme

▪ *At tüört tuyaxtaax da, büdürüyer* “At dört toynaklıdır ama tökezler.”

Sözlüklerde bu atasözüne en yakın anlam ve yapıda *onnooğor tüört ataxtaax büdürüyer* “dört ayaklı bile tökezler” yer almaktadır (Popov, 2006: 55). Herkesin hata yapabileceğini ifade etmektedir. Metinde, yanlışlıkla cüzzamlılar yerleşkesine getirilen Moloohoy Uybaan’a, bu yanlışlığı açıklamaya çalışan Doktor Pavlovskay tarafından kullanılmıştır:

Atalarımızın “At dört toynaklıdır ama tökezler.” diye bir sözü vardır, seni yanlışlıkla buraya getirmişler, dedi Doktor Pavlovskay (s. 79).

1.1.3. İyilik-Kötülük

▪ *Ütüö/üçügey kuhağana suox buolbat* “İyi, kötüsüz olmaz.”

Sözlüklerde tanımlanamayan bu atasözü, metindeki anlamından hareketle, iyilik her ne kadar çok olsa veya yapılsa da kötülüğün de en az onun kadar var olduğu şeklinde açıklanabilir. Metinde iki farklı yerde geçmektedir. Bu atasözlerinin birinde “iyi” anlamında *ütüö* kelimesi kullanılmışken diğerinde yine aynı anlamda kullanılan *üçügey* kelimesi tercih edilmiştir.

Merhametli, İngilizlerin iyi ve cesur kızı Ketti Marsden’in büyük çabalar harçayarak cüzzam hastaları için yaptırdığı, hiçbir şekilde paha biçilemez iyiliği “İyi, kötüsüz olmaz.” atasözünde olduğu gibi, cüzzamlara yaptırdığı bu yerleşke, Moloohoy Uybaan’a sıkıntı getirmişti (s. 96).

İşte böyle, İngiltere halkının iyi düşünceli, merhametli, cesur kızı Ketti Marsden, Saha Yeri’ne uzaklığı, yolunun kötülüğü, sineği, böceği demeden gelip zavallı cüzzam hastalarına acıyarak onların zorlu hayatlarını kolaylaştırmak için insanlardan bağış toplayarak yaptırdığı yerleşke, Moloohoy Uybaan’ın zorlu, çetin hapishanesi oldu. İşte, bu yüzden ihtiyar Sahalar şöyle söyler: “İyi, kötüsüz olmaz.” (s. 79).

1.1.4. Zenginlik-Fakirlik

▪ *Uu xonor siriger xonor* “Su aynı yerde uzun süre akmaz.”

Bir sözlükte tanımlayabildiğimiz bu atasözü, zengin bir şekilde parayı elde edeceği, başka bir deyişle “para parayı çeker”

şeklinde açıklanabilir (Kulakovskay, 1945: 79). Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Derler ya “Su aynı yerde uzun süre akmaz.” işte o da civardaki bütün muhtarlar arasında birinci olmuştu (s. 8).

1.1.5. Kaçınılmaz Son

- *Bia sinnigehes sirinen bistar* “İp incelendiği yerden kopar.”

Benzer yapı ve anlamda sözlüklerde yer almaktadır: *bia sinnigehinen bistarın kurduk* “ipin ince yerinden kopması gibi”; *bia sinnigehinen bistar* “ip, ince yerinden kopar” (Popov, 2006: 78; Kirişçioğlu, 2007: 97). Aynı anlam ve şekilde Türkiye Türkçesi literatüründe karşılığı olan bir atasözüdür. Bir durumun, olayın veya kişinin en zayıf yerinden zafiyet gösterebileceğini ifade etmektedir. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Maalesef, eskilerin, “İp incelendiği yerden kopar.” dedikleri gibi İhtiyar Beceke, bir hastalığa yakalandı (s. 138).

- *Süğe tühüör dieri dülüñ sınhanar* “Balta düşerken kütük dinlenir.”

Aynı anlam ve yapıda sözlüklerde yer almaktadır (Popov, 2006: 78; Kulakovskay, 1945: 64; Vasilyev vd., 1996: 67; Kirişçioğlu, 2007: 123). Birinin başına gelecek bir olayın kaçınılmazlığının farkında olarak en kritik anı ertelemeye çalışması veya beklemesi anlamında kullanılmaktadır. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Eskilerin “Balta düşerken kütük dinlenir.” dedikleri gibi, Kere Ketiriine de artık başkaları gelip onu isteyene kadar kendisinin rahat olduğunu düşünüyordu (s. 183).

- *Dugduruuy da oğus!* “Elini kaldırırsan da vursan da aynı.”

Sözlüklerde hem yukarıdaki yapıda (Popov, 2006: 77) hem de *oğus da dugduruuy sin biir* şeklinde, aynı anlamda yer almaktadır (Popov, 2006: 77; Kulakovskay, 1945: 49). Arafta kalman, yapmanın da yapmamanın da olumsuz sonuçlarının olabileceği durumlarda kullanılan bir atasözüdür. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Cüzzamların yerleşkesine giden taş duvarlı kapıya ulaştı. Güvenlik yoktu. “Elini kaldırırsan da vursan da aynı.” atasözünde olduğu gibi, Kere Ketiriine “Artık her şey aynı.” diyerek yol boyunca yürümeye devam etti (s. 194).

1.1.6. İmkânsızlık

▪ *Süppüt köstübet, barbit tönnübet* “Ölen/yiten/kaybolan görünmez, giden dönmez.”

Bu atasözü, *süppüt köstübet, timirbit küöreybet* “yitirilen bulunmaz, batmış olan çıkmaz” biçimiyle aynı anlamla sözlüklerde yer almaktadır (Popov, 2006: 57; Kulakovskay, 1945: 64; Vasilyev vd., 1996: 67; Kirişçioğlu, 2007: 123). Geçmişte meydana gelen bir olayın veya bir kişinin geçmişte yaptıklarının artık telafi edilemeyeceğini ve değiştirilemeyeceğini ifade eder. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Kıçık Müterey, kızının neden böyle olduğunu çok iyi biliyordu. Kızına acıyıp bazen içinden yaptıklarına pişman oluyordu. Ancak “Ölen görünmez, giden dönmez.” dedikleri gibi, yaptıklarını ve yaptıklarını şimdi nasıl değiştirecekti? Kızının sevgilisi Moloohoy Uybaan’ı istese de cüzzamlıların yaşadığı yerden artık çıkaramazdı (s. 89).

1.1.7. Tavsiye

▪ *Süge kıaybatın sübe kıayar* “Baltanın yetmediği yerde öğüt yeter.”

Aynı anlam ve yapıda sözlüklerde yer almaktadır (Popova, 2012: 30; Kirişçioğlu, 2007: 122). Tavsiyenin önemine dikkat çekmektedir. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

— *Burada işaret olarak ne bırakabiliriz?*

— *Ne bırakabileceğimizi bilseydim, sormazdım... Eski yaşlılar, “Baltanın yetmediğine öğüt yeter.” dememiş mi? (s. 210).*

1.1.8. Kader

▪ *Sarsın tuox buoluon kim da innin tumtiktanan körböt* “Yarın ne olacağını kimse önceden tahmin edemez.”

Sözlüklerde en yakın anlam ve yapıda *iinin tumtiktanan körbüt suox* “önceden tahmin edilmez” yer almaktadır (Popov, 2006: 78; Kulakovskay, 1945: 30). Kader inancına vurgu yapan bu atasözü, geleceğin kimse tarafından bilinemeyeceğini ifade eder. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

İhtiyar Beceke, “Yarın ne olacağını kimse önceden tahmin edemez.” demişti. Moloohoy Uybaan, Muhtar Kıçık’ın ona ne cevap vereceğini nereden bilecekti (s. 72).

1.2. İnsanın Çeşitli Özellikleri ile İlgili Atasözleri

Bu başlık altında doğrudan insanı konu alan atasözlerine yer verilmiştir.

1.2.1. Aşk

▪ *Taptal taarımta kurduk, köhüppekke sırtıtaxxa kiirer* “Aşk, hastalık gibi görünmeden gelir.”

Sözlüklerde bu veya benzer yapıda bir atasözüne rastlanmamıştır. Metinde ihtiyarların sözü olarak zikredilir. Söyleyeni belli değildir; yapı ve içerik itibarıyla atasözü özelliği taşımaktadır. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Eskiden yaşlılar çok uzun yaşadıklarından çok şey bilirlerdi. Onlar “Aşk, hastalık gibi görünmeden gelir.” diye söylemişlerdir. Muhtar Kıççık Miiterey’in kızı Kere Ketiriine, Moloohoy Uybaan’ı fark etmişti. Onun elbisesi ve ayakkabısı eski olsa da ağır işte çalıştığı için vücudu çok iyi gelişmişti; kaslarıyla, tuttuğunu koparmasıyla, ağır ağır yürümesiyle kızlar için çok cazip, yakışıklı bir oğlandı (s. 43).

▪ *Kihi ıalcar siritten iliitin, taptur kuhıttan xarağın araarbat* “İnsan ağrıyan yerinden elini, sevdiği kızdan gözünü almaz.”

Popov’da, *ıalcartan ilii araxpat, tapturtan xarax araxpat* “ağrıyandan (ağrıyan yerden) el ayrılmaz, sevdiğinden göz ayrılmaz” şeklinde, aşk ifade eden atasözleri başlığı altında yer verilmiştir (2006: 62). Bu hâliyle Kirişçioğlu’nda da yer almaktadır (2007: 104). Kişinin sevdiğinden gözünü alamamasını, onsuz yapamayacağını bildirir. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Moloohoy Uybaan, beyinin biricik kıızıyla bakıştığında yüzünün, gözünün, vücut sıcaklığının değiştiğini belli etse de utanarak bakıp da bakmıyormuş gibi yapıyordu. Fakat şimdi “İnsan ağrıyan yerinden elini, sevdiği kızdan gözünü almaz.” dedikleri gibi, Moloohoy Uybaan, kendisinin Muhtar Kıççık Miiterey’in kızlarına denk olmadığını bilse de yüreği kıza meylediyor, kıza belli etmeden ona bakmaya çalışıyordu (s. 43).

▪ *Taptaabit tayaxtaağı, söbüleebit sügeherdeeği batıhar* “Seven sırtında yük taşıyanın, âşık olan bastonla yürüyenin peşinden gider.”

Bu atasözünü sadece Popov’da *söbüleebit sügeherdeeği batıhar, taptaabit tayaxtaağı batıhar* şeklinde, aynı anlamda yer almaktadır (2006: 61). Seven, âşık olan kişinin sevdiği, âşık olduğu

kişinin fiziksel kusuruna, maddi durumuna bakmaksızın onunla olmak istediğini bildirir. Metinde, kızlarının hiçbir şeyi olmayan birine âşık olmasını anlamayan eşine bu durumu izah etmeyen çalışan kızın annesi tarafından şu bağlamda kullanılmıştır:

“Seven sırtında yük taşıyanın, âşık olan bastonla yürüyenin peşinden gider.” dediklerini işitmedin mi hiç? Kızımızın yüreğindeki sevgiye nasıl karşı koyacaksın? (s. 48).

▪ *Kihi taptalı bulbat, taptal beyete bular* “İnsan aşkı bulmaz, aşk insanı bulur.”

Aynı yapı ve anlamda sözlüklerde yer almaktadır (Popov, 2006: 61; Kirişçioğlu, 2007: 97). Aşkın insanın iradesi dışında geliştiğine dikkat çekmektedir. Metinde iki kere kullanılmıştır:

Doğrusu, aşkın gücü hastalık gibidir. Boşuna yaşlılar “İnsan aşkı bulmaz, aşk insanı bulur.” dememişler (s. 134).

...Sonra günden güne sevgileri güçlendi. İhtiyar Beceke, bir zamanlar Moloohoy Uybaan’a “Aşkı insan bulmaz, aşkın kendisi insanı bulur.” diye boşuna söylememişti (s. 44).

▪ *Töröppütter sürextere oğolorugar, oğo süreğe taaska* “Doğuranların gönülleri çocuklarında, çocuğun gönlü dışarda.”

En yakın anlam ve yapıda *ie-aga sannata ogogo, ogo sanaata taaska* “Anne ve babanın aklı çocuğunda, çocuğun aklı dışarıda.” şeklinde Emelyanov’da (2001: 361) tanıklanabilen bu atasözü, çocuğun gönlünün başkasında olduğu şeklinde açıklanabilir. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Kere Ketiriine, sevgilisi Moloohoy Uybaan’ı yalanla cüzzamlı diyerek Kazaklara yakalatıp cüzzamlıların arasına hapsettiği için babasından nefret ediyordu. Akli fikri, yüreği, sevgilisi cüzzamlılar arasında yaşıyor olsa da onu istiyordu. Eskiler “Doğuranların gönülleri çocuklarında, çocuğun gönlü dışarda.” diye boşuna söylememişti. Bu söz, çocuğun gönlü başkasındadır diye yorumlanır (s. 153).

1.2.2. Tedbirli Olmak

▪ *Serexteeği Tañara kömüsküür* “İhtiyathı Tanrı korur.”

Sözlüklerde bu atasözüne en yakın anlam ve yapıda *sereği tañara taptur* “tedbiri Tanrı sever” yer almaktadır (Popov, 2006: 79). İlahi bir gücün tedbire verdiği öneme dikkat çeker. Metinde, emri altında çalışan Moloohoy Uybaan’a bir iş veren Kıççık Miitery’in konuşmasında geçmektedir:

Hey! Bieribey Küület köyünde birinin otlamaya giden inekleri kaybolmuş. “İhtiyathı Tanrı korur.” diye bir atasözü var. Bizim ineklerimiz başıboş dolaşiyor, onları her gün otlatıp gü, diyerek onu görevlendirdi (s. 49).

1.2.3. Duyguların Dışa Vurumu

- *Sanaarğaahın kihini kiergeppet “Üzüntü insanı süslemez.”*

Herhangi bir sözlükte tanıklanamayan bu atasözü, metindeki anlamından hareketle, üzüntünün, derdin insanı ruhsal ve bedensel olarak kötü bir hâle bürüdüğü, şeklinde açıklanabilir. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

“Üzüntü insanı süslemez.” diye çok eski bir Saha atasözü vardır. Kere Ketiriine, üzüntüsünden gülmez, oynamaz, eskisi gibi hoplayıp zıplamaz oldu. Güzel kızın kanı dudağından çekilip benzi soldu (s. 89).

- *Ialcartan ilii araxpat “Ağrıyan yerden el kalkmaz.”*

Aynı yapı ve anlamda Popov’da yer alan (2006: 74) bu atasözü, kişinin aklına takılan bir olayı veya sorunu sürekli düşündüğünü ifade eder. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

“Ağrıyan yerden el kalkmaz.” dedikleri gibi Moloohoy Uybaan “Galiba Tanrı’dan isteseydim beni sevgilim Kere Ketiriine ile görüştürecekti!” diye düşünüp hızlıca giyinerek kiliseye gitti (s. 91).

1.2.4. İnsan Karakteri ve Kişilik

- *Süöhü eriene tahıgar, kiki eriene ihiger “Hayvanların renkleri dışında, insanların renkleri içindedir.”*

Herhangi bir sözlükte tanıklanamayan bu atasözü, insanın karakterine işaret etmektedir. Türkiye Türkçesi literatüründe bakımından “hayvanın alacası dışında, insanın alacası içinde” şekliyle karşılığı olan bir atasözüdür. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Böyle adi bir şeyi yapmış mıdır? Ne kadar korkunç, tamamen sağlıklı bir oğlanı, o korkunç hastalarla bir arada yaşamaya mahkûm bıraktı, dedi İhtiyar Beceke. “Fakat tıka, ‘Hayvanların renkleri dışında, insanların renkleri içindedir.’ derler, galiba dediğin gibi yaptı.” diyerek derin bir iç çekti (s. 118).

1.2.5. Güzellik-Çirkinlik

▪ *Kihi sireyitten suorat salammats/siemmet* “İnsanın yüzünden yoğurt yenmez.”

Sözlüklerde *sireyiger suorat kutan sahañ suoğa* “yüzüne yoğurt koyup yalamayacaksın” şeklinde yer almaktadır (Popov, 2006: 73; Kulakovskay, 1945: 58). Çirkin eş adayını istemeyen, zorla evlendirilmek istenen kıza söylenen bir atasözüdür. Metinde iki yerde geçmektedir:

“İnsanın yüzünden yoğurt yenmez.” dememişler mi? İnsanın dış görünüşü önemli değil, soyu sopu önemlidir! (s. 155).

Yavrucuğum, sen gençsin, aşk dediğin şeyin gerçek olup olmadığını tam olarak bilemezsin, bu yüzden böyle söylüyorum. “İnsanın yüzünden yoğurt yenmez.” diyenler yok mu, reisin oğlunun yüzü güzel olmasa da onunla yakınlaşınca o zaman aşkı öğreneceksin, dedi annesi (s. 185).

1.2.6. Kadınlarla İlgili

▪ *Caxtallar sanaalara astarınaağar kılğas* “Kadınların akli saçlarından kısa”

Aynı yapı ve anlamda sözlüklerde yer almaktadır (Popova, 2012: 14; Kirişçioğlu, 2007: 99; Emelyanov vd., 2002: 204). Türkiye Türkçesi literatüründe anlam ve yapı bakımından karşılığı olan bir atasözüdür. Kadının zekâsını küçük gören bir anlamı olsa da metinde bu anlam eleştirilmiştir:

— *İçeri girdiğinde “Çocuğumuz çok genç, evlenecek çağda değil henüz... Sizin onu istemenize, biraz beklesinler, biraz daha olgunlaşayım, diyor.” diye söyle, dedi.*

Kıççık Mütterey bunu duyunca “Kadınların akli saçlarından kısa diyen insanlar yanlış söylemiş.” dedi içinden (s. 182).

1.2.7. Üstünlük¹

▪ *Sütükteex süüs ayulaax* “Mağdurun/kaybedenin yüz günahı vardır.”

Vasilyev vd. (1996: 67) ile Kirişçioğlu’nda (2007: 124) aynı yapı ve anlamda yer almakla birlikte farklı kaynaklarda geniş

¹ Buradaki üstünlük olumsuz manadadır; birinin haksız yere bir başkasına üstün gelme çabasını ifade etmektedir.

biçiminde ve aynı anlamda iki atasözü bulunmaktadır: *sütükteex süüs ayulaax, uorbut biir ańulaax* (Popov, 2006: 79); *sütükteex süüs ayulaax, ońorbut soǵotox ańulaax* “mağdurun yüz günahı vardır, çalanın bir günahı vardır” (Kulakovskay, 1945: 79). Yaşanan olumsuz bir olayda, kötülüğü yapan kişiden çok mağdur olan kişiden daha fazla şüphelenilmesine işaret eder. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Hiçbir şey çalmadıysa, zarar vermediyse ve birini öldürmediyse neden Kazaklar onu yakalayıp götürdüler? Dedi. Kere Ketiriine, annesinin bilmiyorum demesine inanmamıştı. “Kaybedenin yüz günahı vardır.” diye işte buna derlerdi (s. 83).

1.2.8. Mantıksal Yaklaşım

- *It baha kömüs ihitten tüher* “İtin başı gümüş kaptan düşer.”

Sözlüklerde en yakın anlam ve yapıda *it baha kömüs kıtaxtan töküniybüt* “köpeğin kafası gümüş bir kâseden yuvarlanmış” (Popov, 2006: 68), *it baha kömüs kıtaxtan ünkürüybütüger dılı* “it başının gümüş tepside yuvarlanması gibi” (Kulakovskay, 1945: 93; Kirişçioǵlu, 2007: 105) şeklinde yer almaktadır. Cezbedici veya hak etmediği avantajlı bir teklifi reddeden biri hakkında söylenir. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Zengin, varlıklı birinin oǵlundansa işçi birini tercih ediyor. “İtin başı gümüş kaptan düşer.” diye böyleleri için boşu boşuna dememişler (s. 48).

- *Balık uu diriñin, kihi olox üçügeyin batıhar* “Balık suyun derinini, insan hayatın iyisini arar.”

Sözlüklerde aynı anlamda *balık uu diriñin bılcahar, kihi kün ütüötün kördöhör* şeklinde yer almaktadır (Popov, 2006: 60; Kulakovskay, 1945: 18; Vasilyev vd., 1996: 64; Kirişçioǵlu, 2007: 97). İnsanın her zaman iyiye ulaşma çabasında olduğunu ifade eder. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

Tüccar Haritanov’dan maaş almasına rağmen daha fazla maaş ödeyeceklerini duyunca “Balık suyun derinliğini, insan hayatın iyisini takip eder.” dedikleri gibi o da cüzzamlılar yerleşkesine açıcı olarak girdi (s. 231).

1.2.9. Çıkar

- *Kuraanax ñuosku kihi ayaǵar bappatın* “Boş kaşığı insanın ağzına koymayın.”

Benzer yapı ve anlamda sözlüklerde yer almaktadır: *kuraanax xamiyax ayaxxa bappat* “boş kaşık ağza konmaz” (Kulakovskay, 1945: 35; Kirişçiöğlü, 2007: 113). Rüşvet, hediye veya herhangi bir karşılık vermeden iş yaptırılmayacağını ifade eden bir atasözüdür. Metinde şu bağlam içerisinde kullanılmıştır:

O “Boş kaşığı insanın ağzına koymayın.” dedikleri gibi beylerin ödüksüz, hediyesiz hiçbir şey yapmayacağını çok iyi biliyordu (s. 202).

Sonuç

Bir yazarın eserlerini oluştururken kullandığı dilin söz varlığını eserlerine aksettirmesi, onun diline hâkimiyetini göstermesi bakımından önemli bir göstergedir (Akyalçın vd., 2007: 66). Yakutskay’ın eserinde tekrarlar hariç 25 atasözünü kullanması, yazarın kendi diline ve sözlü kültür ürünlerine olan eğilimini ve verdiği önemi ifade etmektedir. Ayrıca çağdaş Saha edebiyatı örneği olan bu romanda, sözlü kültür ürünlerinin yoğun ve özenli bir şekilde kullanımı, Saha edebiyatında yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerinin iç içe girdiğini, yazarın çağdaş yazın türünde yeni metotlarla kaleme aldığı eserinde halkın kültür ürünlerinden beslendiğini gösterir niteliktedir. Eserde atasözlerinin yanı sıra halk inançları, bayramlar, gelenek ve göreneklere yönelik çok sayıda folklorik ögenin varlığı dikkat çekmektedir. Bu konuda yapılacak çeşitli çalışmalarla söz konusu eserin toplum yaşayışından derin izler taşıdığı daha da netleşecektir.

Nikolay Yakutskay’ın *Cüzzam ve Aşk* isimli romanında 25 atasözü tespit edilmiştir. Tespit edilen bu atasözlerinin 15’i “İnsanın Çeşitli Özellikleri ile İlgili Atasözleri” grubuna dâhil ettiğimiz aşk, tedbirli olmak, duyguların dışı vurumu, insanın karakteri vb. konuları içermektedir. Bu 15 atasözü içerisinde en fazla aşk konulu (5) örnekler dikkat çekmektedir. “Sosyal Gerçeklik” ile ilgili 10 atasözü yer almaktadır. Bunların dışında tespit edilen diğer hususlar şunlardır:

1. Aşağıdaki atasözlerine Saha Türkçesi literatüründeki hiçbir sözlükte rastlanmamıştır:

Taptal taarımta kurduk, köhüppekke sırttaxxa kiirer “Aşk, hastalık gibi görünmeden gelir.”

Ütüö/üçügey kuhağana suox buolbat “İyi, kötüsüz olmaz.”

Sanaarğaahın kihini kiergeppet “Üzüntü insanı süslemez.”

Süöhü eriene tahıgar, kihi eriene ihiger “Hayvanların renkleri dışında, insanların renkleri içindedir.”

2. Aşağıdaki atasözlerine Türkiye Türkçesi literatüründe yer alan Saha atasözleri ile ilgili yapılmış çalışmada rastlanmamıştır:

Uu xonor siriger xonor “Su aynı yerde uzun süre akmaz.”

Taptaabit tayaxtaağı, söbüleebit sügeherdeeği batıhar “Seven sırtında yük taşıyanın, âşık olan bastonla yürüyenin peşinden gider.”

Serexteeği Tañara kömüsküür “İhtiyatlıyı Tanrı korur.”

At tüört tuyaxtaax da, büdürüyer “At dört toynaklıdır ama tökezler.”

Kihi sireyitten suorat salammatsiemmet “İnsanın yüzünden yoğurt yenmez.”

Dugduruu da oğus! “Elini kaldırırsan da vursan da aynı.”

Sarsın tuox buoluon kim da innin tımtuktanan körböt “Yarın ne olacağını kimse önceden tahmin edemez.”

3. Tespit edilen bazı atasözleri anlam ve şekil olarak Türkiye Türkçesinde karşılıkları bulunmaktadır:

a. *Bürgehi xalaabıska sataan kisteebekkin* “Mızrağı elbisenin içinde gizleyemezsin.”

Türkiye Türkçesinde: Mızrak çuvala sığmaz (girmez).

b. *Bia sinnıges sirinen bıstar* “İp inceldiği yerden kopar.”

Türkiye Türkçesinde: İp inceldiği yerden kopar.

c. *Süöhü eriene tahıgar, kihi eriene ihiger* “Hayvanların renkleri dışında, insanların renkleri içindedir.”

Türkiye Türkçesinde: Adamın alacası içinde, hayvanın alacası dışında.

İnsanın (adamin) alacası içinde, hayvanın alacası dışında(-dır).

d. *Caxtallar sanaalara astarınaağar kılğas* “Kadınların aklı saçlarından kısa.”

Türkiye Türkçesinde: Kadın kısmının saçları uzun olur, aklı kısa.

KAYNAKÇA

Akkuş, Mücahit (2020), “Ön Söz”, Atasözleri ve Deyimler Üzerine İncelemeler, Ed.: Mücahit Akkuş, Ankara, Akçağ Yayınları.

Aksoy, Ömer Asım (1962), “Atasözleri, Deyimler”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, C: 10, s. 131-166.

Aksoy, Ömer Asım (1988), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-I: Atasözleri Sözlüğü, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

- Akyalçın, Necmi ve Gürcü, Hacer (2017), “Orhan Pamuk ve Fakir Baykurt’un İki Romanında Deyim, Atasözü ve İkillemeler Bakımından Söz Varlığı”, *Journal of Awareness*, C: 2, S: 3, s. 55-68.
- Antonov, N. (1982), “Yakutlar (Sahalar)’ın Olonkho Destanı Hakkında Bazı Notlar”, Çev.: M. Tezcan, *Kardaş Edebiyatlar*, S: 4, s. 28-30.
- Çobanoğlu, Özkul (2004), *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, AKM Yayınları.
- Doğan, Levent (2000), “Kırgız Atasözlerinin Sınıflandırılması”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S: 9, s. 206-241.
- Emelyanov, N.V. (2001), “Yakut Atasözleri ve Deyimlerinin Kökeni”, Çev.: Ayhan Çelikbay, *KTMÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 2, Bıřkek, s. 354-379.
- Emelyanov N.V., Savvinov, A.İ (2002), *Cehiey Saxaların Folkloru*, Cokuuskay, Agroinform.
- Ercilasun, Ahmet Bican (Ed.) (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gül, Bülent (2003), “Moğol Atasözleri”, *Türkbilig*, S: 5, s. 45-54.
- Kiriřiođlu, M.Fatih (2007), *Saha Türklerinin Atasözleri - İnceleme Metin*, Ankara, Nobel Yayınları.
- Kulakovskay, A.E. (1945), *Yakutskie Poslovitsı i Pogovorki - Saxa Öhün Xohoono*, Yakutsk, Yakutskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo.
- Pekarskiy, E. K. (1959), *Slovar Yakutskogo Yazıkı*, Cilt III, Leningrad, Akademiya Nauk SSSR.
- Popov, İ.K. (2006), *Saxa Taabırınara, Ös Xohoonoro, Çabırğaxtara*, Cokuuskay, Bıçık.
- Popova, E.N. (2012), *Ös Xohoonoro*, Cokuuskay, Bıçık.
- Yılmaz, Gülřah (2020), “Tatar Atasözlerinde Giyim Kuřam Kültürü Unsurlarından Hareketle Verilen Mesajlar”, *Atasözleri ve Deyimler Üzerine İncelemeler*, Ed.: Mücahit Akkuş, Ankara, Akçağ Yayınları.
- <https://sakhatyla.ru/translate?q=көппөх +>